

INVAZIA ASPRILOR OTOMANI ȘI RIPOSTA LUI ȘTEFAN CEL MARE: EMISIUNILE MOLDOVENEȘTI DE TIP OTOMAN*

EUGEN NICOLAE**

Până de curând, studiul circulației asprilor otomani în Moldova în epoca lui Ștefan cel Mare nu părea să poată oferi informații de mare interes¹. Se considera că ei ar fi pătruns în număr redus, fiind de regulă tezaurizați și prin urmare ar fi jucat un rol neînsemnat pe piață. Raritatea descoperirilor monetare publicate, ca și a informațiilor din documentele scrise, justificau aceste idei. Se adăuga tendința unor istorici de a lega excesiv fenomenul de expansiunea otomană, ceea ce a generat convingerea că monedele de argint ale imperiului islamic au fost impuse pe unele piețe numai după cucerire sau după integrarea în sistemul politic otoman în cazul statelor tributare.

Relansarea studiului emisiunilor otomane pe plan internațional, cu o contribuție consistentă din partea numismaților din România și Republica Moldova, singurii care și-au concentrat eforturile asupra analizei descoperirilor monetare, a dus la reconsiderarea fenomenului. S-a constatat că asprii otomani au pătruns de timpuriu pe piețe externe, precedând anexarea sau subordonarea unor state sau regiuni. Calitatea acestor monede (titlul înalt și stabil) și volumul din ce în ce mai ridicat al producției, pe măsura acaparării și dezvoltării unor bogate exploatari miniere, explică succesul lor. În Țara Românească și Moldova, procesul a fost înlesnit de absența zăcămintelor de argint, care nu permitea o producție monetară rentabilă și de volum mare, ca și de intrarea treptată sub stăpânire sau control otoman a aliaților și partenerilor comerciali din Peninsula Balcanică și din zona Mării Negre.

Ritmul pătrunderii asprilor otomani în perioada avută în vedere a fost mai intens în Țara Românească, unde producția monetară proprie va fi abandonată, prin comparație cu Moldova, care continuă să emită monede și după 1504. Descoperirile monetare demonstrează însă că monedele otomane încep să pătrundă în Moldova cu peste o jumătate

* Studiu inedit.

** Cercetător științific principal I, doctor în istorie, director adjunct al Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, vicepreședinte al Societății Numismatice Române.

¹ Pentru o rapidă informare asupra cercetărilor românești de numismatică otomană, vezi Eugen Nicolae, *Moneda otomană în Țările Române în perioada 1451-1512*, Chișinău, 2003, pp. 23-26 și Aurel Vilcu, *Studiul cercetărilor de numismatică otomană în România, în Studii și cercetări de turcologie contemporană. Omagiu profesorului Mihai Maxim*, coord. Călin Felezeu, Cluj-Napoca, 2004, pp. 41-52.

de veac înainte de luarea domniei de către Ștefan cel Mare. Relațiile comerciale, spirituale și politice cu alte regiuni în care asprii otomani dominau deja piața, ar constitui explicația acestei pătrunderi timpurii, dar ea nu pare suficientă, deoarece descoperirile cele mai vechi sunt piese de cupru, al căror regim le menținea la nivelul tranzacțiilor mărunte din Imperiu, descurajând exportul și tezaurizarea². Un factor favorizant, ignorat până astăzi, va fi fost prezența semnificativă a altor emisiuni islamică în regiunile de la est de Carpați încă din perioada întemeierii statului moldovenesc. Până la desprinderea definitivă a zonei Țării de Jos din sistemul politic al Hoardei de Aur, în 1369, acolo circula aproape exclusiv monede tătărești de cupru și de argint³. În deceniile șase-șapte ale secolului al XIV-lea, în aceeași regiune sunt bătute monede de cupru și de argint de factură islamică. Este vorba despre piesele de cupru numite de tip Costești-Gârla (bătute la Cetatea Albă sau, mai degrabă, în așezarea urbană de la Costești, raionul Ialoveni, cândva după moartea lui Canibek, cel mai probabil în anii 1359-1363) și despre cele de cupru și de argint bătute la Șehr al-cedid („Orășul Nou”, localizat la Orheiul Vechi, azi Trebijeni, raionul Orhei) în anii 1365-1369⁴. Ultimele menționate (cele de argint) sunt semnalate în descoperiri atât la est de Nistru, cât și la sud de Dunăre, reflectând relații comerciale și de altă natură. După 1369, emisiunile de cupru și de argint ale Hoardei de Aur rămân în circulație în părțile estice ale Moldovei pentru aproape o jumătate de veac. Până pe la 1400 ele predomină categoric, după cum demonstrează structura descoperirilor de la Cetatea Albă, Orheiul Vechi și Costești⁵. Pe

² Emisiunile de cupru otomane sunt încă foarte puțin studiate. Pentru o imagine de ansamblu, vezi Cüneyt Ölcer, *Nakışlı Osmanlı mangırları*, Istanbul, 1985 și Necdet Kabaklılar, *Mangır*, Istanbul, 1998. Pentru pătrunderea lor în Țările Române: Mihaela Blasco, Eugen Nicolae, *Contribuții la studiul monedelor de cupru otomane din secolele XV-XVI*, în „B.S.N.R.”, 77-79 (1983-1985), 1986, pp. 297-307; E. Nicolae, Ion Donoiu, *Monede de cupru otomane din secolele XIV-XVI descoperite în Dobrogea*, în „B.S.N.R.”, 80-85 (1986-1991), 1992, p. 299-302; Eugen Nicolae, *Moneda otomană*..., pp. 97-112.

³ Pentru descoperirile mai vechi este încă util repertoriul întocmit de A.A. Nudelman, *Topografija kladov i nahodok ediničnyh monet*, în seria *Arheologiceskaja karta Moldavskoj SSR*, 8, Chișinău, 1976. Vezi și: Nikolaj D. Russev, *Na grani mirov i epoch. Goroda nizov'ev Dunaja i Dnestra v konje XIII-XIV vv.*, Chișinău, 1999, cu bibliografia, ale cărui comentarii sunt de considerat cu prudență, deoarece nu cunoaște bine materialul numismatic; E. Nicolae, *Monede din secolele XIII-XIV descoperite în Dobrogea*, în „B.S.N.R.”, 92-97 (1998-2003), 2003, pp. 175-187; idem, *Un tezaur de monede ale Hoardei de Aur descoperit la Orheiul Vechi*, în *ibidem*, pp. 189-193.

⁴ S.A. Janina, „*Novyj Gorod*” (=Yangi-şehir=Şehr al-cedid) – monetnyj dvor Zolotoj Ordy i ego mestopoloženie, în „Numizmatičeskiy Sbornik”, V/1 (=Trudy Gosudarstvennogo Ordena Lenina Istoricheskogo Muzeja, 49), Moscova, 1977, pp. 193-213 + pl. 15-16; E. Nicolae, *Quelques considérations sur les monnaies tatares de «la Ville Neuve» (Yangi-şehir/Şehr al-cedid)*, în „S.C.N.”, 11 (1995), 1997, pp. 197-200; idem, *Două monede din perioada sfârșit a dominației Hoardei de Aur la vest de Nistru*, în *Simpozion Chișinău 2001*, pp. 145-150; idem, *Monede de cupru bătute în Orășul Nou (Şehr al-cedid)*, în *Simpozion Chișinău 2002*, pp. 167-179; idem, *Le monnayage en Bessarabie dans la deuxième moitié du XIVe siècle*, comunicare la Al XIII-lea Congres Internațional de Numismatică, Madrid, 15-19 septembrie 2003, sub tipar în *Actele Congresului*; idem, *Monede de tip Costești-Gârla*, sub tipar în *Simpozion Chișinău 2003*.

⁵ Marea majoritate a acestor descoperiri sunt inedite. Câteva au fost semnalate de: E. Nicolae, Pavel Bârnea, *Orheiul Vechi în epoca Hoardei de Aur în lumina descoperirilor monetare*, comunicare la al XVI-lea Simpozion Național de Numismatică, Bârlad, 27-28 mai 1999; E. Nicolae, Gheorghe Postică, *Câteva monede descoperite la Orheiul Vechi*, în *Simpozion Chișinău 2000*, pp. 135-140; E. Nicolae, *Descoperiri monetare de la Orheiul Vechi și Costești*, comunicare la Simpozionul de Numismatică de la Chișinău din 24-26 septembrie 2002 (pp. 14-15 în *Programul și rezumatul comunicărilor*).

cele de argint, purtând adesea contramărci aplicate la Caffa, în Lituania, la Cetatea Albă sau de alte autorități, le regăsim în tezaure ascunse mult mai târziu, dintre care merită menționat cel de la Săseni, raionul Călărași, încheiat cu monede moldovenești de la Bogdan al III-lea (1504-1517)⁶. Cele mai timpurii monede otomane au fost descoperite la Costești, Orheiul Vechi și Suceava: emisiuni de cupru (mangâri) de la Bayezid I (1389-1402) și Emir Süleyman (1402-1411)⁷. Câțiva dintre mangârii descoperiți în Basarabia poartă contramărci similare celor aplicate pe unele piese de cupru ale Hoardei de Aur, ceea ce înseamnă că au fost repuși în circulație de către autoritățile locale⁸. Ar rezulta că în această etapă piesele otomane erau assimilate celor tătărești, de care populația Moldovei nu le putea în principiu deosebi. Cei mai timpurii aspri semnalati în descoperiri (inclusiv la Suceava) datează doar din vremea lui Murad al II-lea (1421-1444; 1446-1451), dar acest fapt s-ar putea datora stadiului cercetării (publicarea exemplarelor izolate a fost neglijată).

Piese de cupru tătărești și otomane vor fi înlocuite definitiv de emisiunile divizionare inaugurate de Alexandru cel Bun și de cele ale Cetății Albe (zise de tip Asprokastron)⁹, ceea ce sugerează instituirea unui control mai riguros al circulației monedelor mărunte. Pe de altă parte, emisiuni islamică de argint, de acum încolo mai ales otomane, ca și alte piese străine, continuă să pătrundă în Moldova, unde nu se practica schimbul obligatoriu în moneda principatului. În această etapă, volumul producției monetăriilor islamică din Peninsula Balcanică crește spectaculos, datorită bogatelor resurse miniere din Macedonia și Serbia. Ponderea pe piața balcanică a aspirilor provenind din Asia Mică scade față de cea a pieselor bătute la Edirne (Adrianopol) și Serez (Serres, la nord de Peninsula Chalcidică), care se impun în poziție dominantă sub Mehmed al II-lea (1451-1481, a doua domnie). Li se alătură emisiunile noilor ateliere de la Novar (Novo Brdo) și Kostantiniye (Constantinopol), cele ale primului menționat instalându-se în fruntea clasamentului în structura descoperirilor pe la 1481, poziție pe

⁶ A.A. Nudelman, *Monety iz raskopok i sborov 1972-1973 gg.*, în *Arheologicheskie issledovanija v Moldavii (1973 g.)*, Chișinău, 1974, pp. 204-208; Ana Niculiță, Ana Boldureanu, E. Nicolae, *Les aspres ottomans du trésor de Săseni, dép. de Călărași (Rép. de Moldavie)*, în „S.C.N.”, 11 (1995), 1997, pp. 201-209.

⁷ Exemplarele descoperite la Costești și Orheiul Vechi sunt toate inedite – unele au fost menționate în comunicările citate mai sus în nota 5. Cele de la Suceava au fost semnalate de: E. Nicolae, *Descoperiri monetare de la Suceava (I)*, în „B.S.N.R.”, 86-87 (1992-1993), 1996, p. 187, nr. 32 (Bayezid I); Monica Gogu, *Descoperiri numismatice în apropierea Bisericii Sf. Simion-Turu Roșu din Suceava*, comunicare la Simpozionul de Numismatică de la Chișinău din 29 septembrie-2 octombrie 2004 (Emir Süleyman).

⁸ Material inedit aflat în colecții private. Date preliminare asupra unora dintre aceste contramărci au fost prezentate de E. Nicolae în comunicările citate mai sus în notele 4-5.

⁹ În privința emisiunilor Cetății Albe, a căror cronologie a fost viu discutată, se pare că trebuie să revenim la datarea în vremea lui Alexandru cel Bun, propusă de cel care le-a descris pentru prima dată, a cărui contribuție a fost pe nedrept uitată: Vlad. Șah-Nazarov, *O monedă necunoscută a orașului Cetatea-Albă, cu stema Moldovei*, în „Cetatea-Albă”, 4, 1937, 6, pp. 9-12. În sprijinul acestei cronologii vine un mic depozit descoperit la Cetatea Albă în anii 1990, cuprinzând o emisiune de tip Asprokastron și 11 piese mărunte (“jumătăți de gros”) din epoca lui Alexandru cel Bun, deși editorul lui lasă problema deschisă: A.P. Gorodenko, *Monety cekanki Asprokastro (Belgoroda) iz castnyh kollekciy*, în „Labirint”, *Vestnik Kišinevskogo Kluba Kollekcionerov*, 2001, 1, pp. 9-13.

care o va păstra, cu unele excepții, timp de aproape un veac¹⁰. Prin urmare, argintul care invadă regiunile de la nord de Dunăre la mijlocul secolului al XV-lea sub forma emisiunilor otomane provine în principal din minele macedonene și sârbești. Asprul se impune acum drept principala monedă de argint în spațiul românesc, ceea ce este sugestiv ilustrat de faptul că în registrul vamal al Brașovului din 1480-1481 sumele sunt consemnate în aspri¹¹.

Invadarea pieței de către aspri otomani, binevenită sub aspectul înlesnirii relațiilor comerciale cu Imperiul otoman și cu alte țări (în măsura în care acest comerț era excedentar și ducea la creșterea veniturilor din taxe vamale), a pus probleme finanțelor Moldovei sub Ștefan cel Mare. Atât retragerea periodică, în beneficiul vîstieriei (ca și în alte state), a unei părți a argintului de pe piață, prin distribuirea compensatorie de emisiuni mărunte supracotate, ca și suplimentarea masei monetare prin baterea de piese noi, trebuiau efectuate ținând cont de noul context. În legătură cu primul aspect, prezența unor aspri cu greutatea diminuată intenționată (tăiați) în eșantionul descoperirilor izolate de la Suceava dovedește că emisiunile otomane circulau alături de piese supracotate¹². Vinovate pentru asemenea ajustări, în mod normal ilegale, puteau fi piesele moldovenesci de tip otoman, asupra căror vom reveni, dar și alte emisiuni (cum ar fi cele ungurești sau cele proprii). În privința celui de-al doilea aspect, soluția optimă pe timp de pace putea fi baterea de piese de tip otoman, dar în anii confruntărilor militare cu Imperiul, când relațiile comerciale cu acesta sunt întrerupte (ceea ce va afecta veniturile ambelor părți), era preferabilă augmentarea producției emisiunilor proprii și stimularea afluxului de monede europene, în special ungurești.

Să vedem ce informații oferă analiza descoperirilor monetare publicate¹³ (numeroase prin comparație cu cele din alte regiuni, dar încă insuficiente pentru urmărirea unor aspecte care se exprimă convingător numai în eșantioane mari). Absența (sau slabă reprezentare, odată cu creșterea eșantioanelor) în descoperirile izolate a emisiunilor bătute între 1470-1481 ne asigură de manifestarea unei încetiniri dramatice a ritmului pătrunderii asprilor în decenile opt-nouă, adică în perioada marilor confruntări militare cu Imperiul otoman. Emisiunile mai timpurii, de la Murad al II-lea și de la începutul domniei lui Mehmed al II-lea sunt relativ bine atestate, atât izolat – la Orheiul Vechi, Suceava și Iași –, cât și în tezaure încheiate anterior sau în prima parte a domniei lui Ștefan cel Mare – Roman, jud. Neamț; Victoria (fost Cârpiți), jud. Iași; Schinetea, jud. Vaslui¹⁴; „Moldova passim”. Perturbarea legăturilor comerciale ale Moldovei înspre sud și est în vremea

¹⁰ E. Nicolae, *Moneda otomană...*, cu literatura citată. Structura unui tezaur din Basarabia, publicată recent, confirmă declinul irremediabil al producției monetare de la Novo Brdo la sfârșitul secolului al XVI-lea: Ana Boldureanu, Raisa Tabuica, E. Nicolae, *Un tezaur din epoca lui Mihai Viteazul descoperit în fostul raion Rezina*, în *Simpozion Chișinău 2000*, pp. 161-167.

¹¹ Gernot Nussbächer, *Un document inedit privind comerțul Brașovului cu Moldova la sfârșitul secolului XV*, în „A.I.I.A.X.I.”, 21, 1984, pp. 425-437; 22, 1985, 2, pp. 667-678; 23, 1986, 1, pp. 325-342.

¹² E. Nicolae, *Moneda otomană...*, p. 49 și p. 84.

¹³ *Ibidem*, pp. 84-92 (repertoriul descoperirilor) și pp. 113-114 (suplimentul bibliografic comentat).

¹⁴ Tezaurul a fost publicat recent de Ruxandra Alaiba, *Tezaurul de la Schinetea, jud. Vaslui*, în „Arheologia Medievală”, 4, 2002, pp. 117-161; pentru structura lotului de aspri vezi E. Nicolae, *Moneda otomană...*, p. 87.

conflictului și amplificarea acelora cu Transilvania și Ungaria este oglindită și de buna reprezentare în descoperirile izolate și în tezaure a denarilor lui Matia Corvin. Între denarii descoperiți la Suceava se află și falsuri, probabil de fabricație locală¹⁵, semne ale insuficienței endemice a monedei de argint de calitate, atât pe piață cât și în vîstierie. Și finanțele Imperiului, confruntate și cu alte probleme la sfârșitul domniei lui Mehmed al II-lea și la începutul celei a lui Bayezid al II-lea, sunt serios lovite de întreruperea tranzitului comercial prin Moldova. În compensație, ocuparea Caffei este urmată de încurajarea traficului spre Moscova prin Crimeea¹⁶. Rutele pornind din Crimeea erau însă mai puțin sigure și de aceea, după ocuparea Cetății Albe și a Chiliei și după reluarea tranzitului prin Moldova și Polonia, traficul crimeean se va deteriora. Caravanele moscovite vor fi frecvent atacate, iar protestul adresat de Ivan al III-lea lui Bayezid al II-lea în 1492, însotit de represalii (interzicerea comerțului cu Crimeea), a rămas practic fără urmări¹⁷. Otomanii vor prefera drumul moldo-polon, în timp ce Crimeea va fi tot mai mult ocolită de marele trafic. Instaurarea păcii la Dunărea de Jos și relansarea activităților comerciale vor determina reluarea cu intensitate sporită a procesului de pătrundere a asprilor otomani.

O parte a asprilor din epoca lui Ștefan cel Mare descoperiți pe teritoriul Moldovei medievale sunt falsuri de epocă. Prezintă legende barbarizate, fiind adesea dificil de precizat prototipul, și sunt mai ușori decât asprii originali. Unii sunt din argint (numiți conventional imitații, deoarece falsul vizează în principiu reprezentările) și sugerează momente de suplimentare a masei aflate în circulație cu piese menite să fie acceptate alături de emisiunile originale în tranzacțiile comerciale interne și externe, fapt indicat și de prezența lor în tezaure. Alții sunt de cupru argintat (numiți falsuri propriu-zise, deoarece aspectul lor este în brutală contradicție cu valoarea reală) și sunt de regulă semnalati numai în descoperirile izolate, indicând emisiuni vehiculate la nivelul tranzacțiilor mărunte locale și sugerând existența unor momente de retragere prin substituire de pe piață a monedelor de argint bun. Considerațiile de mai sus sunt desigur valabile dacă aceste contrafaceri au fost bătute de autoritățile moldovenești și nu sunt opera unor ateliere clandestine. Sunt suficiente argumente în sprijinul existenței unei producții locale oficiale. Contrafacerile executate în sau în preajma atelierelor imperiale sunt mult mai apropiate de originale, în special în privința redării legendelor. Replicile din Moldova poartă frecvent reprezentări „în oglindă” sau au un aspect hibrid (de regulă prin cuplarea neobișnuită a tiparelor), caracteristici care sugerează un mediu nefamiliarizat cu scrierea arabă. Totodată, comerțul internațional nu putea aduce un număr atât de mare (prin comparație cu originalele, în descoperirile izolate) de piese argintate, de calitate mai proastă decât emisiunile proprii sau cele ungurești.

Ponderea pieselor de argint (imitațiile) în structura tezaurelor duce spre aceeași concluzie: este imposibil de acceptat că un atelier clandestin (sau mai multe) din

¹⁵ Octavian Iliescu, *Emisiunile monetare ale Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare*, în *Cultura românească în timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1964, p. 190 și nota 3; E. Nicolae, *Moneda otomană...*, p. 48.

¹⁶ Mihnea Berindei, Gilles Veinstein, *La présence ottomane au sud de la Crimée et en mer d'Azov dans la première moitié du XVIe siècle*, în „Cahiers du Monde Russe et Soviéтиque”, 20, 1979, 3-4, pp. 436-437.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 437-440.

Peninsula Balcanică ar fi putut impune pe piață mai mulți aspri decât cei oficiali de proveniență anatoliană cumulați și la concurență cu cei bătuți la Üsküp (Skopje) sau la Constantinopol. Dacă unele particularități stilistice și unele legături de ștanțe observate mai demult puteau fi considerate insuficiente de semnificative pentru a se alătura argumentelor precedente, o excepțională descoperire recentă înălătură îndoilele. Ne referim la un depozit de cinci falsuri (din cupru argintat), găsit la Orheiul Vechi¹⁸. Este singurul depozit cunoscut conținând astfel de falsuri care, așa cum am arătat, nu erau de obicei tezaurizate (ca orice monedă măruntă). Au fost găsite lipite una de alta, în formă de fișic, și sunt de interpretat ca reprezentând o sumă curentă (eventual din conținutul unei pungi) pierdută întâmplător, cel târziu în cursul atacului tătăresc din 1499. Toate exemplarele copiază emisiunea monetăriei de la Serez din vremea lui Murad al II-lea și au fost bătute cu aceleași tipare, cu aversurile imprimate similar, cu o deviere spre dreapta – indiciu suplimentar că provin din același atelier și că tiparul mobil a fost manevrat de aceeași persoană. Aceste caracteristici pledează pentru situația atelierului în regiune, localizarea la Suceava fiind cea mai verosimilă.

În lipsa altor informații, tot descoperirile monetare pot oferi repere pentru datearea producției moldovenești de tip otoman. Contrafacerile se repartizează în două grupe (replicile asprilor din deceniile patru-șase și cele ale asprilor bătuți după 1481), sugerând existența a două perioade de producție, la începutul și la sfârșitul domniei. Depozitul descoperit la Orheiul Vechi, menționat mai sus, ne avertizează că această repartiție poate fi înșelătoare, nefiind exclus ca asprii lui Murad al II-lea să fi servit de model pentru contrafaceri realizate după 1481¹⁹. Va trebui deci să așteptăm apariția unor noi descoperiri monetare pentru a data începutul acestei producții. Putem însă afirma cu certitudine că o asemenea producție există și că este intensă spre sfârșitul domniei. Concluzia noastră este susținută de faptul că tezaurele cunoscute care includ imitații se datează (adică au fost ascunse) în intervalul 1501-1517, de mulțimea contrafacerilor după asprii lui Bayezid al II-lea, între care predomină cele după emisiuni date circa 1496-1506, și de prezența lor semnificativă în descoperirile de la Orheiul Vechi, așezare a cărei epocă de prosperitate este curmată de atacul distrugător al tătarilor din 1499. În fine, avem și o dovedă indirectă, furnizată de izvoarele scrise: ordinul din 1505 al regelui Ungariei de retragere de pe piață a asprilor turcești, motivat de marea cantitate de falsuri venite din spate Moldova și Țara Românească²⁰.

Noile date privind politica monetară a lui Ștefan cel Mare completează imaginea sa de conducător energetic și pragmatic. Producția monetară de tip otoman poate fi interpretată, la prima vedere, în mod contradictoriu, atât ca o acțiune ostilă Imperiului otoman, cât și, spre finalul domniei, ca o consecință a accentuării influenței politice și militare a acestuia. În realitate, ea era menită în primul rând a atenua dificultățile

¹⁸ Depozitul a fost descoperit întâmplător în 2001 și a intrat în colecțiile Muzeului Național de Istorie a Moldovei din Chișinău. E. Nicolae, Nicolae Răileanu, *Aspri otomani falși descoperiți la Orheiul Vechi*, în *Simpozion Chișinău 2001*, pp. 189-194.

¹⁹ Apropierea stilistică dintre unele piese timpurii și târzii justifică această prudență; *ibidem*, pp. 192-193.

²⁰ E. Nicolae, *Moneda otomană...*, cu sursele citate.

financiare și de a asigura desfășurarea activităților comerciale – amintim că și Imperiul otoman a imitat până în 1477 ducatul venețian, motivațiile fiind tot de natură economică²¹. A fost o măsură de adaptare și de rezistență față de presiunea economică exercitată de imperiul islamic, alăturându-se acțiunilor în plan politic, militar și spiritual care au avut drept rezultat supraviețuirea principatului în fața expansiunii otomane. Sunt informații că Țara Românească și orașele săsești din Transilvania (aflate în această privință în contradicție cu politica monetară a regilor Ungariei) au adoptat aceeași orientare în planul politicii monetare, în epocă dar și mai târziu²², ceea ce subliniază motivațiile ei economice și faptul că a devenit un fenomen specific spațiului românesc.

L'invasion des aspres ottomans et la riposte d'Étienne le Grand: les émissions moldaves de type ottoman (Résumé)

L'auteur présente les résultats des recherches concernant la pénétration des aspres ottomans en Moldavie et la production locale de type ottoman à l'époque d'Étienne le Grand. L'analyse des découvertes monétaires confirme que les aspres ottomans pénètrent très tôt sur d'autres marchés, en précédant l'annexion ou la soumission de certains États ou régions. Ce succès s'explique par la bonne qualité de ces monnaies (titre élevé et stable) et l'augmentation spectaculaire du volume de la production, après l'accaparation de riches exploitations minières. En Valachie et en Moldavie, le processus fut facilité par l'absence des ressources minières, qui n'a pas permis une production monétaire rentable et intense, et par l'intégration dans le système ottoman de leurs principaux alliés et partenaires commerciaux de la Péninsule Balkanique et des confins de la Mer Noire. Aussi, la circulation des émissions de la Horde d'Or en Moldavie, dès l'époque de la fondation de la Principauté, constitua un prélude de la pénétration des monnaies ottomanes. Des contremarques similaires appliqués vers 1400 sur des pièces tatares et ottomanes en cuivre, montrent que les dernières (très peu nombreuses) étaient assimilées aux autres. Dans la deuxième moitié du XVe siècle, l'aspre ottoman devient la principale monnaie en argent sur le marché de la Valachie et de la Moldavie. Les émissions de l'intervalle 1470-1481 manquent dans les découvertes de la Moldavie, ce qui indique une baisse sévère du niveau de la pénétration pendant les huitième-neuvième décennies, causée par les grandes confrontations militaires entre la Principauté et l'Empire.

On a constaté qu'une partie des aspres découverts en Moldavie sont des faux. Ils ont des légendes très dégradées et sont plus légers que les originaux. Il y a des pièces en argent (nommées imitations, car le caractère faux vise surtout les types), suggérant des moments où la masse monétaire fut augmenté avec des pièces destinées s'ajouter aux

²¹ N. Beldiceanu, Irène Beldiceanu-Steinherr, *Les informations les plus anciennes sur les florins ottomans*, în *Türk Nümismatik Derneği'nin 20. Kuruluş yılında İbrahim Artuk'a armağanı*, pp. 49-58; vezi și E. Nicolae, *Moneda otomană . . .*, pp. 27-32.

²² Vezi mai sus nota 20.

aspres véritables dans les transactions commerciales, ce qui explique leur présence dans les trésors. D'autres pièces sont fourrées (des faux proprement dits, car leur aspect contraste brutalement avec la valeur réelle) et sont signalées surtout dans les découvertes isolées, suggérant des moments où des monnaies de bon aloi furent retirées du marché par substitution. Il y a assez d'arguments qui permettent d'attribuer ces contrefaçons à un atelier officiel moldave (ce fut probablement celui de Suceava). La datation de cette production pose encore des problèmes. En dépit du fait qu'il y a des pièces qui copient les aspres de Murad II, son existence est assurée pour la fin du règne d'Étienne le Grand, quand elle est très intense et de telles contrefaçons surgissent sur les marchés des pays voisins, ce qui provoqua la réaction du roi d'Hongrie en 1505.

Les nouvelles données concernant la politique monétaire d'Étienne le Grand complètent son image en tant que prince énergique et pragmatique. Il s'obstina à résister à la pression économique de l'Empire ottoman, par la mise en oeuvre de mesures vouées à surmonter les difficultés financières et à soutenir les activités commerciales, comme c'est le cas de cette production monétaire de type ottoman. La Valachie et les villes saxones de la Transylvanie ont adopté une orientation similaire dans la politique monétaire, ce qui confirme la nature surtout économique de ses motivations. Elle s'ajoute aux actions politiques, militaires et spirituelles qui expliquent le succès de la résistance à l'offensive ottomane.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Simpozion Chișinău 2000: *Simpozion de Numismatică, dedicat împlinirii a patru secole de la prima Unire a Românilor sub Mihai Voievod Viteazul, Chișinău, 28-30 mai 2000, Comunicări, studii și note*, București, 2001;

Simpozion Chișinău 2001: *Simpozion de Numismatică, organizat în memoria martirilor căzuți la Valea Albă, la împlinirea a 525 de ani (1476-2001), Chișinău, 13-15 mai 2001, Comunicări, studii și note*, București, 2002;

Simpozion Chișinău 2002: *Simpozion de Numismatică, dedicat împlinirii a 125 de ani de la Proclamarea Independenței României, Chișinău, 24-26 septembrie 2002, Comunicări, studii și note*, București, 2003;

Simpozion Chișinău 2003: *Simpozion de Numismatică, dedicat Centenarului Societății Numismatice Române (1903-2003), Chișinău, 26-28 noiembrie 2003, Comunicări, studii și note*, București, 2005.